

KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN SOSYAL İNOVASYONUN ETKİ ALANLARI^(*)

(**) **Yunus KÖLEOĞLU**

(***) **Ali SEYYAR**

(****) **Osman SARI**

ÖZ

Son yıllarda sosyal inovasyon ile ilgili bilimsel çalışmaların ve projelerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Ancak kavramsal boyutuyla sosyal inovasyon, farklı uygulama alanlarında kendisini gösterdiği için pratik önemi nedeniyle tartışmasız bir konu değildir. Nitekim bugüne kadar sosyal inovasyon ile ilgili genel kabul görmüş net bir teorik çerçeve oluşturulamamıştır. Bununla birlikte artan sosyal sorunların karşısında bütçe sıkıntılarının yaşandığı birçok ülkede sosyal inovasyonların çözüm odaklı sonuçlarına dair umutlar ve beklentiler yüksektir. Bu durum, sosyo-ekonomik, kültürel, teknolojik ve demografik değişimle ilgili zorlukların yaşandığı alanlarda özellikle önem arz etmektedir. Bu bağlamda sosyal inovasyon türlerini literatür analizleri üzerinden alanlarına göre kategorize etmiş olan Rüede ve Lurtz'un çalışması, sosyal inovasyonun teorik (kavramsal) ve pratik açılımına yardımcı olmuştur. Bu makalede,

mezkûr çalışmadan yola çıkılarak sosyal inovasyonlar, toplum yararı ve sosyal değişim gibi yedi farklı alan ekseninde incelenmiş ve aralarındaki sosyo-ekonomik etkileşimler, nedenleriyle birlikte ortaya konulmuştur. Bu makalenin en önemli amacı, alanlarına göre karakteristik özelliklerini ve çekirdek unsurlarını belirledikten sonra sosyal ve teknik inovasyonların birbirleriyle nasıl ilişki halinde olduğunu araştırmak, kavram ve acil sosyo-ekonomik sorunların çözümü açısından uygulanış biçimleri hakkında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal İnovasyon, Sosyal Alanlar, Sosyal Sorunlar, Toplum Yararı, Sosyal Değişim, Sosyal Girişimcilik.

THE IMPACT FIELDS OF SOCIAL INNOVATION IN TERMS OF ITS CHARACTERISTIC FEATURES

ABSTRACT

In recent years, an increase has been observed in the number

(*) **Makalenin Geliş Tarihi** / 08.05.2022 - **Makalenin Kabul Tarihi** / 03.08.2022 - **Makalenin Türü** / Kuramsal

(**) **Dr.** / Sosyal Politika Uzmanı, yunuskoleoglu@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-7014-5588.

(***) **Prof. Dr.** / Emekli Öğretim Üyesi, Sosyal Politika Uzmanı, aa.seyyar@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-8103-0954.

(****) **Dr.** / Emekli Öğretim Üyesi, İş Hukuku Uzmanı, osari@fsm.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3963-3345.

of scientific studies and projects related to social innovation. However, with its conceptual dimension, social innovation is not an undisputed issue due to its practical importance as it manifests itself in different application areas. As a matter of fact, until today, a generally accepted and clear theoretical framework for social innovation has not been established. However, in many countries where there are budgetary problems in the face of increasing social problems, hopes and expectations for the solution-oriented results of social innovations are high. This is particularly important in areas where there are difficulties associated with socio-economic, cultural, technological and demographic change. In this context, the work of Rüede and Lurtz, who categorized the types of social innovation according to their fields through literature analysis, helped the theoretical (conceptual) and practical expansion of social innovation. In this article, starting from the aforementioned study, social innovations are examined in the axis of seven different fields such as social benefit and social change, and the socio-economic interactions between them are revealed together with their reasons. The most important purpose of this article is to investigate how social and technical innovations are related to each other after determining their

characteristics and core elements according to their fields, and to evaluate the concept and its application in terms of solving urgent socio-economic problems.

Keywords: Social Innovation, Social Fields, Social Problems, Common Good, Social Change, Social Entrepreneurship.

GİRİŞ

Daha çok yeni teknolojiler ekseninde ele alınan inovasyon araştırmaları, yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren sosyal bir boyut kazanmaya başlamıştır. 1930'lu yıllardan beri bilinmekte olan sosyal inovasyon kavramı, başlangıçta daha çok teknik inovasyonlar ile ilişkili olan bir yan unsur olarak görülmüş ve fonksiyonel önemi göz ardı edilmiştir. Ancak Avusturyalı iktisatçı ve siyaset bilimci Joseph Alois Schumpeter (1883-1950), inovasyonun sosyal alanının varlığına da işaret ederek sosyal inovasyon kavramının ortaya çıkması konusunda etkin olmuştur. Sosyal inovasyon kavramı ile ilgili her ne kadar deney temelli kapsamlı bir tanım henüz yapılmamış ise de 1980'lerden bu yana (teknik inovasyondan da bağımsız bir şekilde) kavramın öz anlamı ve değeri açısından müstakil bilimsel araştırmalar yapılmaktadır (Ibert, Christmann, Jessen, ve Walther, 2015:173).

Değişik kaynak ve alanlardan elde edilen literatür dikkate alındı-

ğında, sosyal inovasyon kavramının yeni bir değişim, dönüşüm ve uygulama süreci açısından hayli zengin olmasıyla birlikte aynı zamanda bir o kadar parçalı ve halen tutarlı bir teorik çerçeveden uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun bir nedeni de yeni teknolojilerin hızla geliştiği bir dünyada sosyal inovasyonların toplumun değişen sosyal şartları açısından belirli bir gelişim evresinden sürekli olarak geçmiş ve halen de geçmekte olduğu gerçeğidir.

Sosyal inovasyon ile ilgili açıklamalar, siyasal, sosyolojik, kültürel, teknolojik ve diğer yeniliklerden farklı kendine özgü birçok dinamik özelliğe sahip bir kavramdır. Örneğin teknik inovasyonlardan farklı olarak birçok karmaşık toplumsal sorununun çözümüne odaklanan sosyal inovasyonlar, daha geniş katılımlı kolektif yaratıcılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için de özellikle dinamik bir sosyal sisteme sahip olan özgürlükçü demokratik toplumlarda genel kabul görmüş ortak bir tanımın yapılması hayli zor görünmektedir. Bununla beraber her bir tanım, ağırlıklı olarak belirli bir grup veya alana yönelik olduğu için sosyal inovasyon yaklaşımlarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, içe dönük bakış açısından homojen fakat kendi aralarında heterojen olan farklı sosyal inovasyon anla-

yışlarını değişik alanlar açısından ortaya koymak ve alan odaklı tanımlamalarını yapmaktır. Bunun için başvurulan metodolojik yaklaşım, uygulama alanları itibariyle sosyal inovasyon ile ilgili literatürü sistematik bir incelemeye tâbi tutmak ve mukayeseli bir biçimde incelemekten ibarettir. Bu bağlamda makalemizde Rüede ve Lurtz (2012) tarafından yapılmış olan literatür analizleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda sosyal inovasyon konusu, birinci bölümün alt başlıklarında toplum/kamu yararı ve sosyal değişim gibi yedi değişik alan ve bağlamlarıyla ilişkilendirilerek incelenmiş ve aralarındaki teorik ve pratik etkileşimler, nedenleri ile birlikte belirlenmiştir. Dolayısıyla makalemizin bir diğer amacı da karakteristik özelliklerini ve çekirdek unsurlarını tespit ettikten sonra sosyal inovasyonun hangi alanlarda ele alındığını, sosyal ve teknik inovasyonların birbirleriyle nasıl ilişki halinde olduğunu araştırıp ortaya koymaktır.

1. SOSYAL İNOVASYONUN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN YEDİ ETKİ ALANI

Değer yaratma odaklı yenilik anlamında inovasyon ile ilgili araştırmalar, geçmişte ağırlıklı olarak teknolojik ürün veya hizmetlere yönelik yapılmıştır. Araştırma faaliyetlerinin odak noktası, genelde ticari veya teknolojik olarak neyin mümkün olabileceği ve pi-

yasada sürdürülebilirliğini sağlayan yenilikler üzerindeydi. Son birkaç yılda inovasyonun sadece teknolojinin ve pazarın belirleyici bir parametresi olmadığı aynı zamanda toplumsal olarak arzu edilenin ve ihtiyaç duyulanın da önemli bir etmeni olduğuna farklı bir bakış açısı meydana gelmiştir.

Bu alanda ilk önce Schumpeter, inovasyonu ekonominin en önemli belirleyicisi olarak saptamış ve bu bağlamda, teknik inovasyonu "Yaratıcı Yıkım/Tahribat" terimi ile eş anlamda kullanmıştır. Buna göre başarılı teknik inovasyonlar, eski üretim sistemlerini, işletme yapılarını ve ürünleri oldukları yerlerinden uzaklaştıracak ve en sonunda onları yok edecektir. Schumpeter'in çok erken bir dönemde bile teknik inovasyonları, ürünlere veya ekonomik süreçlere indirgemeyen detaylı bir sosyal inovasyon kavramı kullanması dikkate değerdir (Schumpeter, 1946:134-136).

Bilimsel araştırmalarda teknik inovasyon üzerine çalışmalar yapıldığında bundan ne anlaşılması gerektiği konusunda genelde ortak bir anlayış ve mutabakat sağlanmaktadır. Ancak söz konusu "sosyal inovasyon" olduğunda bunun tanımını yapmak o kadar kolay olmadığı gibi çoğu zaman gerek küresel gerek makro gerekse mikro boyutuyla farklı yansımalarını ortaya koyan açıklamalar da yapılmaktadır (Rüede ve Lurtz,

2012: 29).

Örneğin sosyal inovasyon, küresel çapta sürdürülebilir bir yaşam sağlamak üzere; kültür, ekonomi, çevre vb. gibi sosyal konulara odaklanan, ulusal bazda ise toplum üyelerinin problemlerine yenilikçi çözümler üretme sürecini ifade eden bir kavram olarak sunulmaktadır. Sosyal politikanın amaçları ile benzerlik arz eden bu kavramı diğerlerinden ayıran özelliği, toplum temelli değer üretme, sosyal problem ve ihtiyaçlara eski yöntemlere göre daha verimli, sürdürülebilir ve özellikle toplumsal yenileşme adına farklı ve yeni çözümler ortaya koyabilmesidir (Yavuzaslan, 2017: 229).

Sosyal ve ekonomik çalışmalarda sosyal inovasyon kavramı hayli sık kullanılmasına karşılık kavramın gerek makro gerekse mikro boyutuyla geniş bir alana hitap ettiğinden dolayı daha iyi anlaşılması için her defasında yeniden tanımlanmaktadır. Örneğin makro boyutuyla sosyal inovasyon, toplumda çevre, eğitim, ekonomi, sağlık gibi sosyal alanlarda yaşanan bazı ciddi sorunların giderilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması anlamında "öğrenme eylemleri, duyarlılaşma, toplanma ve harekete geçme, toplumsal değişime yol açan davranışlar geliştirme ve bu gelişimler için normların ve (ya) mevcut sosyal modellerin reddedilmesi ve yeni bir sosyal model benimsenmesi" olarak tanımlan-

maktadır (Tatar, 2018: 48).

Mikro boyutuyla ise sosyal inovasyon, daha çok teknoloji, çalışma şartları, esnek çalışma saatleri, üretim veya iş süreçlerinde görülen aşamalı ilerlemelerin ürün veya hizmet alanında getirdiği evrimsel yenilikler ve alıcıların satın alma gücünün yaratılması gibi yeni yöntemler olarak algılanmaktadır. Özellikle mikro boyutuyla sürdürülen sosyal inovasyonlar, kamu kurumları, vakıflar, dernekler ve kâr amacı gütmeyen şirketlerin yanında kâr amacı olan şirketler tarafından da (bazen kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri iş birliği ile) gerçekleştirilmektedir (Tatar, 2018: 49-51).

Şu bir gerçek ki sosyal inovasyon kavramı üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, Batı dünyasında son yıllarda özellikle sosyoloji, ekonomi, çalışma ekonomisi, sosyal politika/hizmet ve siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinlerde artmıştır. Ne var ki disiplinler arası özel ilginin bir sonucu olarak sosyal inovasyon kavramına yüklenen birbirinden farklı anlamlarda da bir artış gözlemlenmektedir. Bu gelişme, sosyal inovasyon kavramının içeriği ve alanı itibarıyla zengin bir boyutuna işaret etmekle birlikte kavramın alanına göre ortaya çıkan farklı tanımlara bağlı olarak bir tefrik yapılmadığında net anlaşılabilirlik açısından sorun teşkil etmiştir. Özellikle kavramın çok değişik disiplinlerde kullanılması

halinde belirsizliklerin de devam etmesi kaçınılmazdır.

Zihinsel karmaşıklığa yol açan bu sorunu gidermek amacıyla değişik tanımlarla tanımlanan sosyal inovasyon kavramı, Rüede ve Lurtz (2012) tarafından meta-analitik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Daha somut bir ifadeyle Rüede ve Lurtz, 318 kaynakta yer alan 268 sosyal inovasyon tanımını yedi kategoriye göre tasnif etmiş, her kategori için yol gösterici soruya cevaben alan odaklı bir tanım denemesinde bulunmuştur. Bu şekilde literatürde egemen olan değişik tanımlardan yola çıkılarak, sosyal inovasyon kavramının geniş bir alana hitap ettiği ortaya koyulmuştur. Böylece alan odaklı kategoriler tasnifi yöntemiyle sosyal inovasyon kavramının tanımı yapılabilmıştır. Sosyal inovasyon kavramının yedi kategorisinin başlıkları (kaynak sayısı ile birlikte) kısaca şu şekilde belirlenmiştir (Rüede ve Lurtz, 2012: 7):

- Kategori 1: Toplum/Kamu yararına yönelik olumlu yaklaşımlarda bulunmak (127).
- Kategori 2: Toplumsal uygulamalarda ve(ya) sosyal yapılar da değişimi sağlamak (53).
- Kategori 3: Bölgesel ve kentsel kalkınmadaki değişime katkıda bulunmak (39).
- Kategori 4: İş süreçlerinin yeniden organizasyonunu sağlamak (28).
- Kategori 5: Teknik icatların

kültürel anlamının belirlenmesini ve aktarımını sağlamak (Teknolojik yenilikleri kültürel mana ve uyum düzeyinde birleştirmek) (11).

- Kategori 6: Sosyal hizmet alanında değişimi gerçekleştirmek (8).

- Kategori 7: Dijital dünya bağlamında teknolojik yeniliklerin öncüsü olmak (2).

İlerleyen yıllarda bu kategorilerin sayısal dağılımında bazı yer değiştirmelerin olabileceği göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Örneğin dijital değişimin hızla ilerlediği bir dünyada son sırada yer alan kategorinin daha üst basamaklara çıkması ihtimal dâhilindedir. Ancak hangi kategorinin, hangi sırada yer alacağına yönelik tahmini öngörülerde bulunmanın ötesinde içerikleri önem arz etmektedir. Dolayısıyla yedi kategorinin içeriğini daha iyi anlayabilmek için her bir kategoride yer alan sosyal inovasyon tanımını, açılımını ve diğer kategorilerle arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı olarak alt başlıklarla ortaya koymak gerekmektedir.

1.1. Toplum/Kamu Yararına Yönelik Yaklaşım Açısından Sosyal İnovasyonun Birinci Kategorisi

“Toplum için faydalı bir şeyler yapmak” anlamında bu kategorinin önemli bir iştigal alanı, toplumsal zorlukların ve meydan okumalarının ele alın-

ması, sosyo-ekonomik sorunların çözümüne yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve toplumun özellikle dezavantajlı sosyal gruplarına mensup üyelerinin daha iyi duruma gelmelerini sağlamaya yöneliktir. Sosyal inovasyon türleri arasında en çok yaygın olan bu normatif kategoriyi anlayabilmek için belki de ilk etapta yöneltililecek en uygun soru şu olsa gerek: “Daha iyi ve daha müreffeh bir toplumun inşası için hangi inovasyonlara ihtiyaç vardır?”. Bu soruya cevap verecek “sosyal inovasyon” kavramının tanımı şu şekilde olabilir: Sosyal inovasyon, “toplumsal bir soruna mevcut çözümlerden daha etkili, verimli, sürdürülebilir veya daha âdil olan ve bireylerden çok toplum için katma değer yaratan yeni bir çözüm önerisidir” (Phills, Deiglmeier ve Miller, 2008: 36). Bu bağlamda örnek olarak mikro-kredi uygulamaları gösterilmektedir. Toplumun sosyal refahını yükseltmek isteyen başta devlet yetkilileri (sosyal politika uygulayıcıları) olmak üzere tüm sosyal aktörler, böyle bir sosyal inovasyonun öncüsü ve yürütücüsü olabilmektedir.

Kişilerin sadece kendi dünyalarına yönelik iyilikte bulunmanın ötesinde kendi dünyalarının dışındaki dünyaya yani sosyal çevreye de iyilikte bulunmaya yönelik bütün girişimler, bir sosyal inovasyondur. Yani buradaki amaç, sosyal inovasyon aracılığıyla kişisel

yarar sağlamak yerine daha çok toplum/kamu yararına yönelik kolektif eyleme geçmektir. Bu anlamda toplum/kamu yararı, birey veya grup temelli çıkarların üstünde ya da dışında olmak üzere toplumda yer alan bütün üyelerinin müşterek bir faydasını ön plânda tutan sosyal dayanışma içerikli bir kavramdır (Kayadelen, Konukman ve Türkyılmaz, 2015: 64).

Sosyal inovasyondaki "sosyal" kelimesinin ne anlama geldiği ve neye dayandığına dair farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bununla birlikte inovasyon bağlamındaki "sosyal" kelimesi, ağırlıklı olarak süreç ve sonuç açısından ele alınmaktadır (OECD, 2010). Bu anlamda sosyal refahın yükseltilmesi ve hayat kalitesinin iyileştirilmesi, hem bireysel mikro düzeyde (örneğin iş sağlığı ve güvenliği açısından daha nitelikli işler) hem de makro düzeyde (örneğin daha fazla siyasi istikrar veya düşük enflasyon) ilişkili olabilmektedir (Pol ve Ville, 2009: 878-881). Ayrıca, genelde temel ihtiyaçlar (örneğin yeterli gıdanın temini, daha iyi sağlık hizmetleri) veya belirli değerler (örneğin eşitlik ve adalet) ile ilgili olan yüksek hayat kalitesinin işlevselleştirilmesine yönelik farklı teorik yaklaşımlar da bu bağlamda ortaya atılmaktadır.

Toplum/kamu yararına yönelik yaklaşım açısından sosyal inovasyonun açılımının siyasi daha doğrusu sosyal-politik oldu-

ğu yönündeki görüşler de ağırlık kazanmaktadır. Siyasi bağlamda sosyal inovasyon, aynı zamanda devletlerin inovasyon politikaları anlamına gelmektedir. İnovasyon politikaları ise inovasyon anlayışını, süreç içinde kamusal bilim ve teknoloji desteğinin yanında sosyal, organizasyonel ve diğer yenilikleri de içine alacak bir şekilde genişletmiştir (BMWT/BMB, 2002: 16-17). Siyasi (sosyal-politik) bağlamda sosyal inovasyon, yukarıdan aşağıya doğru (Top-Down) bir yaklaşım sergilediği için sosyal-reform özelliğine sahip (genelde kamu eliyle yürütülen) yenilikçi bir girişimdir.

Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, inovasyon politikaları kapsamında ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini ve refah devletine uzun vadede finansman açısından katkı sağlaması amacıyla işletmelerin hemen her çeşit yeni teknolojik yatırımlarına teknik ve lojistik destek vermektedir. İnovasyon politikalarının destek programlarında ağırlıklı ve öncelikli olarak yeni teknolojiler ve ürünler ve buna bağlı olarak üretim süreçleri ve örgütsel biçimler yer almaktadır. Siyasi bağlamda sosyal inovasyon projeleri, sosyal politikaların bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda sosyal inovasyonlar, örneğin işletmelerin insan kaynakları alanında yatırım yapmak suretiyle sosyal yönetim süreçlerine ge-

çiş için bir sosyal politika aracıdır (Howaldt ve Schwarz, 2010: 39–42).

Sosyal piyasa ekonomisini benimseyen demokratik ülkeler, sosyal refah politikalarını sadece kamunun tekelinde uygulamakta aynı zamanda STK'lar (kooperatifler, sendikalar vb.) aracılığıyla mikro-kredi veya diğer sosyal sorumluluk projeleri gibi sosyal girişimcilik faaliyetlerine de olanak tanımaktadır. Böylece sosyal politika amaçlı sosyal inovasyonlar, sivil toplumun güçlendirilmesine ve demokratik değerlerin toplumsal boyutuyla pekiştirilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere sosyal poli-

tika bağlamında sosyal inovasyon kavramı, sadece farklı motiflerle değil aynı zamanda farklı eylem biçimleri, sivil toplum temsilcilerinin de yer aldığı (ortak) aktörler, değişik yöntem ve iş birlikleriyle de ilişkilidir. Özellikle belirli bir alanda (yerel veya sistemik düzeyde) spesifik bir sosyal sorunu (dar bakış) çözmeye ya da bütün bir toplumu içine alan bir ihtiyacı (geniş bakış) karşılamaya dönük sosyal inovasyon projeleri, sosyal politika amaçlarına katkı sağlama özelliği de taşıdığı için birçok Avrupa devleti tarafından da desteklenmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Sosyal Politika Bağlamında Dar (sosyal ve yerel) ve Geniş Anlamda (bütün toplumu içine alan ve sistemik) Sosyal İnovasyon Projeleri

	Dar Anlamda Sosyal İnovasyon (Social Innovation)	Geniş Anlamda Sosyal İnovasyon (Societal Innovation)
Hedef ve Konu	Yoksulluğun azaltılması, Sosyal İçerme (Entegrasyon), göç gibi sosyal politika zorluklarının çözümüne yönelik projeler, özellikle yerel düzeyde.	Kentleşme, ulaşım dönüşümü, İnovasyon sistemi, araştırma gibi karmaşık toplumsal, dönüştürücü zorlukların çözümüne yönelik projeler.
Tetikleyici İhtiyaç	Sivil toplumdan kaynaklanan sosyal ihtiyaç (bottom-up)	Toplumun bütün kesimlerinden sosyal veya teknolojik ihtiyaç (bottom-up veya top-down)
Eylem düzeyi	Yerel düzey	Yerel ve sistemik düzey
Sektör	Öncelikli olarak sivil toplum içinden bir kuruluş veya onunla iş birliği	Bütün sektörlerle yönelik
Yöntem	Muhataplar arası katılımçılık, Çeşitlilik	Şeffaflık, Çeviklik, Çeşitlilik, Sektörler Arası
Aktörler	Muhataplar, yerel sosyal girişimciler	Sosyal işletmeler, Tek başına kişiler, İşletme içinden gelen girişimci personel (Intrapreneur)
Örnek sosyal proje	Ayrımcılığa karşı proje	Corona-Hackathon (Korona İle Mücadelede Hack-Günü)

Kaynak: Friedrich–Naumann–Stiftung für die Freiheit, 2020: 7.

1.2. Toplumsal Uygulamalarda ve(ya) Sosyal Yapılarda Değişim Açısından Sosyal İnovasyonun İkinci Kategorisi

İkinci sırada yer alan bu kategorinin ana karakteristik özelliği, sosyal pratiklerdeki değişimdir. Buradaki temel amaç, sosyal inovasyon konusunu sosyal değişim kavramı arasındaki ilişkiye vurgu yapmak suretiyle sosyolojik teorinin arka plânını ortaya koymaktır. Gerçi sosyolojide sosyal değişim kavramı üzerine ortak bir tanım henüz yapılamamıştır. Ne var ki Amerikan sosyolog William Ogburn, "Social Change" (1923) kitabında ilk kez sosyal değişim kavramını bilim dünyasına kazandırmış ve sosyal inovasyon kavramıyla birlikte değerlendirmiştir (Howaldt, Kesselring, Kopp, ve Schwarz, 2014: 11).

Bu çerçevede sosyal inovasyonun toplumda ortaya çıkma nedeni veya buna gerek duyulması, "kültürel gecikme" (cultural lag) ile izah edilmektedir. Bu "kültürel gecikme", örneğin gayri maddi kültürel öğelere (toplumsal davranış kalıplarına) göre daha hızla gelişen maddi içerikli kültürel öğeler (teknik ilerleme) arasındaki boşluktan veya dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Sosyal inovasyon ise meydana gelen bu uyumsuzluğu veya dengesizliği azaltabilmekte veya ortadan kaldırebilmektedir (Bethmann, 2014: 17). Dolayısıyla teknik inovasyonların artmasının

ve yayılmasının bir sonucu olarak sosyal inovasyonlara ihtiyaç duyulabilmektedir.

Birçok sosyolog, Ogburn'un sosyal değişim kavramına yüklediği anlamından yola çıkarak, sosyal değişimi toplumsal yapı ve düzenin değiştirilmesi şeklinde tanımlamıştır (Zapf, 1994: 11). İktisadi, sosyo-kültürel ve ideolojik yönleriyle toplumsal yapı, kurumlar, eylem ilişkileri, iş bölümü ve güç bağlantıları gibi unsurlardan/alanlardan oluşmaktadır (Kleining, 1991: 194). Dolayısıyla kapsamlı bir sosyal değişimden bahsedilmek için mezkûr alanlarda bariz bir şekilde bir değişim ve dönüşümün olması gerekmektedir (Gillwald, 200: 7).

Toplumsal bağlamda inovasyonlar, sosyal uygulamaların bilinçli olarak yeniden yapılandırılmasına yönelik yenilikçi hareketler olarak tanımlanmaktadır (Howaldt ve Schwarz, 2010: 54). Bu doğrultuda ilk akla gelen unsurlar şunlardır: Davranıştaki değişiklikler, değerlerdeki değişiklikler, enformel girişimler, grup oluşturmalar, örgütlenme biçimleri ve yeni tüketim kalıpları ve alışkanlıkları (bölüşmek, ortak kiralamak, değiş tokuşta bulunmak Do-It-Yourself/Kendin İçin Kendin Yap vb.) (Howaldt ve Schwarz, 2010: 95; Besio, 2013: 74).

Bütün bu yeni davranışsal oluşum ve uygulamaların gayesi, toplumsal boyutuyla artı değer

oluşturmakla ilgili olduğu için sosyal refah düşüncesiyle de ilişkilidir. Yeni toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkmasına bağlı olarak sivil girişimcilerin bilinçli olarak bir araya gelmesiyle, tabandan bir grupsal hareketlilik söz konusu olmaktadır. Bu gruplar, kendi aralarında yaratıcı yeni çözüm stratejilerini hayata geçirmeye yönelik sosyal inovasyon temelli projeler geliştirmektedir.

Çoğu zaman katılımcı, hayırsever, insani ve normatif bir karaktere sahip olan toplumsal yenilik bağlamındaki sosyal inovasyon, genelde sembolik ve kültürel içerikli sosyal yapıların inovasyonu olarak açıklanmaktadır. Güçlü sosyal ilişkiler sayesinde meydana gelen toplumsal temelli sosyal inovasyonun, bu özellikleri nedeniyle taklit edilmesi veya kopyalanması kolay olması ve kâr elde etmeyi esas almaması hasebiyle daha çok "kamu malı" karakterini taşımaktadır (Besio, 2013: 74-77).

Zapf (1994: 15), sosyal değişimin iki farklı düzeyde/şekilde gerçekleştiğini iddia etmektedir. Birinci şekilde gerçekleşen sosyal değişim, genelde bireysel bir hamle ile başlamakta ve süreç içinde aktörlerin sayısı artmakta ve kolektif bir harekete dönüşmektedir. İkinci şekli ise "makro-sosyolojik" teoriye dayanmaktadır. Buna göre kolektif hareket, sosyal değişim sürecinde kendi içinde değişik konu ve alanlara göre ihtisaslaş-

maktadır. Bu teoriye göre sosyal değişimin gerçekleşebilmesi için eyleme geçen gönüllü aktörlerin ortak motivasyonunun yüksek olması gerekmektedir. Plân dâhilinde eyleme geçen aktörlerin dayanışma içinde hareket ettikleri esas alınarak, sosyal değişimin birlikte öğrenme, ortak faydalanma (toplum/kamu yararı) ve motivasyon teorileri kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak sosyal değişim, sosyal sistemin ve içerdiği normatif kültürün değişimi anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla süreç içinde toplumda değişim gerçekleştiğinde, aile, ekonomi, hukuk, eğitim, ahlâk, din, serbest zaman gibi değişik sosyal kurum ve yapılar da değişime uğramaktadır (Zapf, 1994: 14).

Sosyal değişim ile sosyal inovasyon arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için Sosyal Uygulama Teorisi'nin (Social Practice Theory) analitik yaklaşımlarını esas almakta fayda vardır. Bu teoriye göre bizzat sosyal eylem, sosyal inovasyon ve sosyal değişimin temel özelliği veya çekirdek kategorisidir (Howaldt ve diğerleri, 2014: 12). Sosyal Uygulama Teorisi, sosyal inovasyonun yalnızca teknik ilerlemeye bağlı olmayan sosyal uygulamaların bir ifadesi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Nitekim bilgisayar ve akıllı telefonun icatlarının yanında farklı teknik inovasyonların ortaya

çıkmasına vesile olan bazı sosyal yenilikler sağlık ve sosyal sistemlerde de görülmektedir. Sosyal Uygulama Teorisi, gözlemlerinde aktörlerin sosyal uygulamalarını merkezine yerleştirerek, süreçlerin ve değişimin dinamiklerini belirlemeye çalışmaktadır (Howaldt ve diğerleri, 2014: 12). Bu doğrultuda üç eylem düzeyi belirlenmektedir: (1) mikro düzeyde sosyal eylem, (2) orta düzeyde gruplar, kurumlar ve organizasyonlar ve (3) makro düzeyde bir bütün olarak toplum (Zapf, 1994: 15).

Sosyal inovasyon da genelde yenilikçi ruha sahip olan kişilerin girişimleriyle başlayan ve süreç içinde toplumda veya belli bir alanda meydana gelen müspet bir sosyal değişimdir. Buna göre sosyal değişimin ana nedeni, kişisel süreçlerle bağlantılı sosyal inovasyonlardır. Sosyal inovasyon ile sosyal değişim, eş anlamlı kavramlar olmamakla birlikte sosyal inovasyon, çoğu zaman sosyal değişimin bir parçası veya bir ön koşulu olabilmektedir (Aderhold, 2010: 212). Sosyal inovasyonlar, sosyal dönüşüm ve değişim süreçlerinin bir alt kümesini temsil etmekte ve gelişme sürecini etkileyen sosyal ihtiyaçlar için yeni çözüm stratejileri ortaya koymaktadır (Zapf, 1994: 32).

Sosyolojik anlamda sosyal değişim, toplumsal yönleriyle ya (kendiliğinden) olumlu (menfi) ya da (beklenilenin aksine) olumsuz

(müspet) sonuçlar da doğurabilmektedir. Menfi sosyal değişim, değişik alanlarda toplumların veya belirli bir toplumsal bir kesimin sosyo-ekonomik bozulmasına, çözülmesine, sosyal gerilemesine ve dejenerasyonuna sebebiyet vermektedir. Sosyal değişim, toplumları daha fazla sosyal dayanışmaya ve bütünleşmeye, daha yüksek bir sosyo-ekonomik refaha yönlendirebiliyorsa kısacası hayat kalitesini artırabiliyorsa müspet olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir sosyal değişim, aşağı seviyelerden daha üst seviyelere doğru akan sosyo-ekonomik ve kültürel aşamalar silsilesi bağlamında sosyal adaleti de temin eden bir sosyal ilerleme veya gelişmedir (Seyyar, 2007: 854-855).

Toplumsal yapılarda (tedrici de olsa) müspet sosyal değişimler amaçlayan sosyal inovasyonun ikinci kategorisinin esasını anlayabilmek için şöyle bir yol gösterici sorununun sorulması elzem olsa gerek: "İnsanlar arası iletişim ve etkileşimdeki değişiklikler hakkında ne söylenebilir?" (Rüede ve Lurtz, 2012: 9). Buna örnek bir cevap teşkil etmesi için şöyle bir sosyolojik tanım yapılabilir: Bir sosyal inovasyon, belli aktörler tarafından belirli eylem alanlarında sosyal pratikleri yeniden gözden geçirmek maksadıyla bilinçli ve hedef odaklı olarak sosyal yapılarda gerçekleştirilen olumlu değişimdir. Gayesi, sorunları veya

ihtiyaçları yerleşik uygulamalara göre mümkün olandan daha iyi bir şekilde çözmek veya karşılamaktır (Howaldt ve Schwartz, 2010: 89)

Bu durumda "sosyal" kavramı, diğer insanlarla ilgili bir eylem olarak anlaşılmaktadır (Aderhold, 2010). İfade edildiği üzere William F. Ogburn, genelde sosyolojide temsil edilen bu kategorinin ilk temsilcisi olarak bilinmektedir (Rammert, 2010: 21-22). Bu kategoriye göre sosyal inovasyon kapsamına örneğin tarım toplumundan kentsel topluma geçiş süreci (Lewis, 1954), resmi nikâha dayanmayan ama aileye benzeyen birlikte yaşama modelleri (evlenmemiş topluluk) (Gillwald, 2000) veya para ve mülkiyet haklarının geçerlilik kazanması (Dobrescu, 2009) gibi sosyal ilişki ve kurumlardaki değişimler girmektedir.

Sosyal ve teknolojik inovasyon arasındaki ilişki genelde iki yönlüdür, yani karşılıklı olarak birbirine bağımlı olarak oluşabilmekte ve gelişebilmektedir (Gerber, 2006). Bununla birlikte Nathanson ve Morlock'un (1980) bir hastane örneğini kullanarak (doğuma hazırlık kurslarının, ultrason ölçümlerinden bağımsız olarak başlatılması) gösterdikleri gibi elbette birbirlerinden bağımsız olarak da meydana gelebilmektedir. Toplumsal bağlamda sosyal inovasyon, kamu/toplum yararı düşüncesine dayandığı için (genelde

STK'lar eliyle yürütülen) aşağıdan yukarıya doğru (Bottom-Up) hareketlerdir.

1.3. Bölgesel ve Kentsel Kalkınmada Değişim Açısından Sosyal İnovasyonun Üçüncü Kategorisi

Bu sosyal inovasyon anlayışı, 2001 ve 2004 arasında Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen SINGOCOM (Social Innovation, Governance and Community Building) projesi çerçevesinde geliştirilmiştir (European Commission, 2005). Bu kategoriye uygun olarak şöyle bir soru ortaya atılabilmektedir: "İnsanî çıkarları ticarî çıkarların önüne koyarak, bölgesel ve kentsel kalkınmayı topluluk düzeyinde nasıl şekillendirebiliriz?" Aşağıdaki tanım veya açıklama, bu soruya cevap mahiyetindedir:

Sosyal inovasyon, temel ihtiyaçların karşılanması ve sosyal ilişkilerin yetkilendirme yoluyla dönüştürülmesi ile ilgilidir. Burada söz konusu olan, sosyal inovasyonu benimseyen ve savunan sosyal hareketler içinde yer alan veya onları temsil eden fakat genelde ihmal edilmiş veya hayat kalitesi düşük olan, hiçbir güçleri olmadığı için hakları ellerinden alınmış veya otoriter yapıların baskılarına maruz kalmış olan kişi ve kuruluşlardır (Moulaert, 2010: 10). Sosyal inovasyon ile ilgili açıklayıcı bu kategorik yaklaşım, üç farklı bakış

açısıyla ele alınabilmektedir:

1.) İnsan ihtiyaçlarının tatmin edici bir şekilde karşılanması (içerik ile ilgili bir görüş).

2.) Siyasal denetim ve koordinasyon için sosyal ilişkiler ve düzenlemeler bağlamında toplumsal değişim (süreç ile ilgili bir görüş).

3.) Sosyo-politik eylem olanaklarının iyileştirilmesi (yetkilendirme ile ilgili bir görüş).

Sosyal inovasyonun temel amacı, burada genel anlamda toplumun üyelerini, özelde ise bilhassa marjinal sosyal grupları, toplum hayatına eşit bireyler olarak katılımını sağlamaktır. Sosyal dayanışma ve yardımlaşma gibi değerlere dayanan bu yaklaşım, açıkça neo-liberalizme, deregülasyon (devletin karar alanını daraltan düzenlemelerin azaltılması veya kaldırılması) yapılar ve özelleştirmeye karşı bir konsept olarak görülmektedir. Bu nedenle, toplum/kamu yararı amacına yönelik olan bu yaklaşım, öncelikli olarak ekonomik aktörler tarafından şekillendirilen kentsel gelişim projelerine ve uygulamalarına karşı bir tavır niteliği taşımaktadır (Moulaert, Martinelli, Swyngedouw ve González, 2005: 1969-1990). Aşağıdan yukarıya doğru inisiyatifler (Andersen, Larsen ve Iver, 2009: 274-286), kamu hukukuna/menfaatine yönelik bilinçlendirme eylemleri (Klein, 2009: 3-12) ve göçmenlerin sosyal hayata entegre

olmalarını sağlayan sosyal projeler bu kategorinin tipik örnekleridir.

1.4. İş Süreçlerinin Yeniden Organizasyonunu Sağlamak Açısından Sosyal İnovasyonun Dördüncü Kategorisi

İşin organizasyonunda değişiklik başlığının ana teması işin ve iş süreçlerinin nasıl organize edileceği ile yakından ilgilidir. Bu kategori için belki de en uygun soru şu olabilir: "Teknolojik yenilikleri görmezden gelirsek, organizasyonlardaki inovasyonlar hakkında başka ne söyleyebiliriz?" Bu sorunun yanıtı, aynı zamanda bu kategorinin tanımını da ortaya koymaktadır. Hollanda menşeli tanıma göre sosyal inovasyon, organizasyonel inovasyondan daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Sosyal inovasyon, dinamik yönetim; esnek organizasyon; daha akıllı çalışma; beceri, yetenek ve yetkinlikleri geliştirme, organizasyonlar arasında ağ oluşturma gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bunun ötesinde sosyal inovasyon, işveren-işgören ilişkisinin ve kurumsal insan kaynaklarının modernleştirilmesini ihtiva etmektedir (Pot ve Vaas, 2008: 468).

Bu sosyal inovasyon kategorisine somut olarak giren örneklerin başında işgörenlerin işletmenin karar mekanizmasına değişik derecelerde demokratik katılımı (sosyal yönetim), otonom çalış-

ma grupları veya mobil çalışma¹ gibi sosyal projeler/uygulamalar gelmektedir. Bu gibi sosyal projelerden/uygulamalardan hem işverenler (iş verimliliğinin artması) hem de işgörenler (çalışma kalitesinin/ ortamının iyileştirilmesi ve yönetim olanakları) yararlanmaktadır (Pot, 2011: 404-415; Martens, 2010: 271-390).

Bazı araştırmacılar, iş süreçlerinin yeniden organizasyonunu sağlamak açısından sosyal inovasyon kavramını, iktisadi bağlamda (inovasyonun iktisadi anlamı) ele almaktadır. Mesela Schneidewind ve Scheck (2013: 230), iktisadi bağlam çerçevesindeki sosyal inovasyonları, yeni çalışma ve organizasyon biçimleri olarak değerlendirmektedir. Buna göre işletme içinde yeniden şekillendirilen organizasyon yapıları, yeni ücret sistemleri, yeni çalışma biçimleri ve alanları, endüstriyel demokrasi kapsamında işletme içi yeni sosyal yönetim biçimleri sayesinde çalışanlar için farklı katılımcı olanakları, inovasyonun ekonomik boyutunu gösteren örneklerdir (Zapf, 1994: 30-31). Kurumsal sosyal sorumluluk alanına giren yönetim/yönetişim inovasyonları da ekonomik bağlamında sosyal inovasyonlar olarak değer-

lendirilmektedir (Besio, 2013: 78-84). Kısacası, iktisadi bağlamda sosyal inovasyon, işletmecilik ile ilgili sistem, yönetim/yönetişim, organizasyon, üretim ve(ya) iş süreçlerinin optimal hale getirilmesine yönelik hamlelerdir.

İktisadi açıdan (sürdürülebilir) inovasyonlar, aynı zamanda sosyal girişimcilik (social entrepreneurship) kapsamına giren inovasyonlar olarak da ele alınmaktadır. Mikro boyutuyla dar bir anlam taşıyan sosyal girişimcilik, sosyal ve iş/organizasyon çıkarlarının birleştiği kâr temelli bir harekettir. İki yaklaşımı birbirinden ayıran en önemli unsur, kârın olup olmadığıdır. Sosyal girişimciliğin önerdiği yüzeysel çözümler, sistemin spesifik bir unsurunun işleyişini değiştirmeye yönelik iken sosyal inovasyon, daha çok sorunların köklerine kadar inerek sistemsel ve toplumsal değişiklik meydana getiren kapsamlı yeniliklerdir. Sosyal girişimciler, örgütler veya örgütler arası inovasyonlarıyla her ne kadar sosyal ve(ya) çevresel yarar sağlasa da elde ettikleri gelirlerini yine örgütsel misyonları için kullanmaktadır. Dolayısıyla sosyal girişimcilik yoluyla toplumsal sorunlara yeni ve kapsamlı bir çözüm getirilemediği için onu

¹ İşverene ait işyerinin dışında da işlerini takip eden çalışanlar, mobil çalışma türünde bir iş yapmaktadır. Modern dünyada mobil çalışma, dijital çalışma ile de sıkı irtibatlıdır ancak bu karşılıklı ilişki, mutlak değildir. Çünkü tarihsel boyutuyla geçmişte de çok yaygın olan özellikle geleneksel işler (inşaat, seyyar satıcılık vb.) içeren mobil çalışma, yeni bir çalışma biçimi değildir. Günümüzde yaygın olan birkaç mobil çalışma biçimini şu şekilde sıralanabilir: Evi ofis olarak kullanarak çalışma; Müşterinin veya işin olduğu yerde çalışma (inşaat, evde bakım hizmetleri, teknik servis, dağıtım ve danışma); İş seyahatlerinde çalışma (iş toplantısı, fuar veya kongre); Yolculuk esnasında yani trende veya uçakta çalışma (Klein, Menez, Oestreicher, Pfeiffer ve Suphan, 2015: 49).

daha geniş bir kavram olan sosyal inovasyonun bir alt kümesi olarak değerlendirilmek gerekmektedir (Erkaya, 2021: 24-25).

1.5. Teknik İcatların Kültürel Anlamının Aktarımını Sağlamak Açısından Sosyal İnovasyonun Beşinci Kategorisi

Bu kategoriye göre teknolojik bir buluş, başarılı bir inovasyon süreci için yeterli bir ön şarttır. Ancak bu durum, özellikle sosyo-kültürel boyutuyla mutlak başarıya götüren bir süreç değildir. Her yeni teknolojik icat, kültürel bağlamda önemsenererek ele alınmalıdır. Buna göre bir sosyal inovasyonun kültürel unsurlara sahip olup olmadığına yönelik akla gelen ilk soru şudur: Bir teknolojik buluşun her yönüyle başarılı bir inovasyon olabilmesi için başka neye ihtiyacı vardır? Aşağıdaki tanım, buna bir cevap niteliğindedir:

"Sosyal inovasyon, toplumsal sisteme yeni anlamların kazandırıldığı ve yerleştirildiği bir süreç olarak anlaşılmalıdır" (Cova ve Svanfeldt, 1993: 297-310).

Teknolojik bir buluşun toplumun sosyo-kültürel yapısına adapte olmasını sağlayan bir süreç, sosyal inovasyon olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik buluş, kültürel boyutuyla bir bütün olarak önemini korumaktadır. Bir başka ifadeyle bu tür sosyal inovasyonlarda özellikle sembolik ve iletişimsel yönler ön plânda yer al-

maktadır (Cavalli, 2007: 958-969). Teknolojik bir buluşu kültürel bağlama uyarlama anlamında sosyal inovasyon, söylemsel ve mantıksal bir süreç olduğu için maddi dünyaya kıyasla sembolik dünyanın değişimini yansıtan bir yeniliktir (Wiener, 1984: 93-105).

1.6. Sosyal Hizmet Alanında Değişimi Gerçekleştirmek Açısından Sosyal İnovasyonun Altıncı Kategorisi

Sosyal politikanın madde ötesi bir alanı olan sosyal hizmet/çalışma, özellikle toplumsal uyuma yönelik tedbirler bağlamında sosyal devletin normatif nitelikli önemli araçlarından biridir. Dolayısıyla sosyal devlet ilke ve anlayışına dayalı olarak bu kategoriye uygun şöyle bir soru yöneltilebilir: "Geniş anlamda sosyal politikanın ve dar anlamda sosyal hizmetin sosyal barış/dayanışma/refah gibi hedeflerine daha iyi ulaşabilmek için profesyonel sosyal hizmet sunumu nasıl daha iyi bir şekilde geliştirilebilir?" Bu soru ekseninde verilecek cevap, sosyal hizmet temelli sosyal inovasyon kavramının tanımını da kolaylaştırmaktadır. Buna göre sosyal inovasyon, uygulayıcıları (sosyal hizmet elemanları) tarafından hazırlanmış programlarla yürütülen normatif değer yargısına dayanan bir değişim sürecidir (Maelicke, 1987:12).

Sosyal çalışma, genelde korumaya muhtaç kişilere sağlık, psi-

ko-sosyal danışmanlık, hukuk, finans, gayrimenkul yönetimi, mesken temini ve eğitim desteği gibi alanlarda yapılan yardım ve desteklerdir. Hizmetlerin sonunda kişilerden olumlu bir tutum ve davranış beklentisi arzu edildiği için tıpkı kamu/toplum yararı temelli sosyal politikalarda olduğu gibi sosyal hizmet/çalışmada da normatif bir amaç gözetilmektedir. Bu kategoride önemli olan bireyin özerkliğini güçlendirme, özgürleşme, adalet veya sosyal dayanışma gibi normatif hedeflere ulaşmaktır. Bu kategoriye okulda sosyal hizmet, sokak çocuklarının rehabilitasyonu, şiddet gören kadınların sığınma evlerine yerleştirilmeleri gibi sosyal hizmet uygulamaları girmektedir. Sosyal sorunlu kişi ve ailelere sosyal destek sağlamak amacıyla yürütülen bu hizmetler, devlete veya yerel yönetimlere bağlı sosyal kurumlar, kilise ve(ya) diğer dini ve sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Seyyar-Genç, 2010: 666-667).

Sosyal inovasyon, sosyal ilişkileri ve iş birliklerini derinleştirmek ve genişletmek maksadıyla sosyal hizmetlerle tanışmak ve sosyal hizmetlere alışılmışın dışında yeni hizmet modelleri ya da hali hazırda var olan sosyal hizmet programlarından daha etkili alternatifler kazandırmak anlamına da gelmektedir. Bu çizgide Yıldırım ve Tuncay (2019: 171), sosyal hizmet elemanlarının yardıma ve

desteğe muhtaç sosyal gruplarla çalışırken geçirdiği yeni dönüşümü ve yenilikçi uygulama sürecini sosyal inovasyon, öncekilerinden daha etkin, verimli ve sürdürülebilir olduğu düşündüğü ve tercih ettiği yeni yöntem ve teknikleri ise sosyal girişimcilik başlığı altında değerlendirmektedir. Bu doğrultuda sosyal girişimciler, davranışsal kalıplar bağlamında sosyal değişimi sağlamak amacıyla serbest piyasa şartlarının doğurduğu ortamda sosyal sorunların çözümünde risk almak, inovatif eğilimler sergilemek, yenilikçi metotlar denemek veya sürdürülebilir sosyal hizmet modelleri geliştirmek gibi girişimci riskleri kullanmak zorundadır.

1.7. Dijital Yeniliklerin Öncüsü Olmak Açısından Sosyal İnovasyonun Yedinci Kategorisi

Sosyal inovasyonun teknik yeniliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkabileceğinin altını çizmiştik. Bazı araştırmacılar, teknik ilerlemenin ancak sosyal öğrenme süreçleri ile desteklenmesi halinde başarılı olabileceğini iddia etmektedir (Gillwald, 2000: 38).

Ancak sosyal inovasyonlar, teknik yeniliklerin yayılmasının bir yan ürünü olarak da ortaya çıkabilmektedir (Zapf, 1994: 33). Peki, bu iki inovasyon türü arasındaki rol dağılımını toplumsal bağlamda nasıl izah edebiliriz? Gillwald (2000:36), toplumsal değişimin sağlanabilmesi için tek-

nik inovasyonu bir araç ve sosyal inovasyonu da bir aksiyon biçimi olarak görmektedir. Araçlar, teknik başarılar ve aksiyonlar, sosyal eylemler olarak anlaşılmalıdır ve her ikisi de kültürel evrimin temel bileşenleri olabilmektedir. Sosyal inovasyonlar, teknik inovasyonlara bir ön koşul olarak yeni bir sosyal ihtiyacı da formüle edebilmektedir (Tablo 2).

teknik/dijital inovasyona dayanan yeni bir otomasyon dalgası anlamına gelmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği bir dünyada dijitalleşme, günlük hayatta kullanılan elektronik âletlerden elde edilen verilerin dijital formlara dönüştürülmesi işlemidir. Dijital verilerin oluşturulmasında ve kullanılmasındaki amaç, verileri elektronik ortamda kaydetmek

Tablo 2: Sosyal ve Teknik İnovasyon Arasındaki Karşılıklı Etkileşim Türleri

Etkileşim Türü	Tezahürü/İzahı
1	Sosyal inovasyon, teknik inovasyon için bir ön koşuldur.
2	Teknik inovasyon, sosyal inovasyon için toplumsal bir ihtiyaç oluşturmaktadır.
3	Teknik inovasyon ve sosyal inovasyon arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur.
4	Sosyo-teknik değişimin bir alt kümesi olarak sosyal inovasyon, kendine özgü bir içsel değere sahiptir.

Kaynak: Zapf, 1994: 29-33; Gillwald, 2000: 3.

Teknik inovasyonlar, ekonomik kalkınma ve sosyal ilerleme için halen önemli bir yatırım aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum özellikle dijital içerikli teknik inovasyonlar için de geçerlidir. Dijital ağ bağlantılı bir dünyada teknik inovasyonlar, teknoloji yoğun sanayi (Endüstri 4.0) ve bu bağlamda modern üretim sistemlerine sahip olan yenilikçi bir süreci temsil etmektedir. Endüstri 4.0, ekonominin endüstriyel sektörlerinde daha fazla internet ağına ve

ve bunları uygun bir şekilde işleme koymaktır. Örneğin elle yazılan mektupların e-mektuba dönüştürülmesi ve muhatabına internet üzerinden gönderilmesi, bir dijital işlemidir. Ancak dijital işlem, veri dönüşümünden daha öte bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda dijital kavramı, bugün daha çok iletişim teknolojisinin hâkim olduğu üretim ile ilgili süreç ve uygulamalarda kullanılmaktadır (Reker ve Böhm, 2013: 7-9).

Tüm kategorilerin en sonun-

cusu olan sosyal inovasyon türü, dijital ağ bağlantılı bir dünya sürecinde ortaya çıkmıştır. Bir başlangıç olarak bu kategoriye belki de en uygun soru şu olmalıdır: "İnsanların sosyal ağlarda dijital olarak birbirlerine bağlı olduğu bir dünyada inovasyon için ne gibi fırsatlar doğabilir?" Bu kategori için yeterince anlamlı ve açık bir tanım bulunamamıştır. Ancak sosyal özellikler taşıyan dijital yenilikleri daha iyi anlamamıza yardımcı olan özellikle Shih (2009) ve Azua (2010) isimli iki araştırmacının çalışmaları burada önem arz etmektedir. Shih (2009), Facebook örneğini kullanarak sosyal ağların bir işletmenin inovasyon sürecine nasıl entegre edilebileceğini göstermektedir. Shih'in çalışmasında fikir üretme, prototip oluşturma, uygulama ve sürekli yinelemeden meydana gelen geleneksel inovasyon süreci kullanılarak gösterilmektedir. Örnek olarak da Kitle Kaynak (Crowdsourcing)² kullanımını, ağ bağlantılı çalışma, geri bildirim seçenekleri ve kullanıcıların

katılım olanakları sıralanmaktadır. Azua (2010) ise Wiki'ler, Blog'lar, Bulut Bilişim (Cloud Computing)³ ve sosyal medyanın tanıtılmasının dışında sosyal ağların inovasyon sürecine entegre edilmesinin önemini de vurgulamaktadır.

SONUÇ

Yöntemsel bir yaklaşımla bağlı oldukları alanlarına göre sosyal inovasyon konusu ele alındığında her ne kadar çok farklı bakış açıları ve anlayışları ortaya çıksa da belirli bilimsel söylemler etrafında ortak noktada buluşmak yine de mümkün olabilmektedir. Kaldı ki bu farklı bakış açıları ve anlayışlar, bilimsel gelişim ve çeşitlilik açısından takdir görmelidir. Çünkü görüldüğü üzere, tek bir sosyal inovasyon tanımı olmadığına göre, tek bir tanım üzerinden de tek taraflı bir tartışma ve değerlendirmenin yapılması da verimli olmamaktadır. Buna göre sosyal inovasyon kavramının kullanımında hangi bağlamda hangi alanın ve anlamın yansıtıldığı veya yansıtılmak

²"Kitle Kaynak" veya "Kalabalık Kaynak" şeklinde Türkçeye tercüme edilen "Crowdsourcing" kavramı, bir işletmenin kendi personelinden istifade edemediğinde işletme süreçlerinin gerçekleştirilmesine yönelik dış kaynaklara (kalabalıklara) müracaat etmesidir. Bir başka ifadeyle "bir network üzerinde dağınık halde bulunan bireylerin, açık davet yoluyla, bilgi ve becerilerinin kullanılması ile problemlerin çözümüne yönelik geliştirilmiş olan, bir nevi web-tabanlı iş modelidir." Kitle Kaynak kullanımına ait somut uygulamalar şunlar olabilmektedir: Peer-Production (Akran Üretimi); User-Powered Systems (Kullanıcı-Destekli Sistemler); User-Generated Content (Kullanıcı Tarafından Geliştirilen İçerik); Collaborative Systems (İşbirlikçi Sistemler); Community Systems (Topluluk Sistemleri); Social Systems (Sosyal Sistemler); Social Search (Sosyal Araştırma); Social Media (Sosyal Medya); Collective Intellegence (Kolektif Zekâ); Wikinomics (Wikipedya Ekonomisi); Crowd Wisdom (Kalabalık Bilgeliği); Mass Collaboration (Kitleli İşbirliği) ve Human Computation (İnsan Hesaplaması), (Altunışık, 2017: 976).

³Bulut Bilişim, "bilgi işlem hizmetlerinin (sunucu, depolama, veri tabanı, ağ, yazılım, analiz ve makine zekâsı dâhil), İnternet ("Bulut") üzerinden sağlanarak, daha hızlı inovasyon, esnek kaynaklar ve ekonomik ölçeklendirme sunulması anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle Bulut Bilişim, başta bilgisayarlar olmak üzere diğer cihazlar için istenildiği zaman kullanılabilen ve kullanıcılar arasında paylaşılan bilgisayar kaynakları sağlayan, internet tabanlı bilişim hizmetlerinin genel adıdır. <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-cloud-computing/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2022).

istendiği önemlidir. Çünkü sosyal inovasyon kavramı bağlamında yapılan tanımlar, ülkelere göre değişiklik arz ettiği gibi uygulama alanına, kullanıldığı sektöre ve uygulayıcıların bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir.

Diğer taraftan kategoriler arasında farklı anlamlar olduğu gibi tek bir kategori içinde bile bazen birbiriyle çatışan bakış açıları da olabilmektedir. Özellikle toplumsal değişime yönelik sosyal uygulamaları ön plânda tutan ikinci kategoride görüldüğü üzere sosyal ve teknolojik inovasyon arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bir toplumda ekonomi ve siyaset bağlamında görülen güç faktörleri ve ilişkileri ile ilgili olarak sosyal inovasyonun nasıl anlaşılması gerektiği konusunda da farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Örneğin bölgesel ve kentsel kalkınma bağlamında sosyal inovasyon (Kategori: 3) projelerinde iktisadi ve siyasi seçkinler (müteahhitler, yatırımcılar, yerel yöneticiler, arsa sahipleri vb.) arasında bazen çıkar birliği veya çatışması söz konusu olabilmektedir. Ama her şeye rağmen sosyal projelere değişik aktörlerin ortak katılımı sayesinde refah devletlerinin sosyal politika harcamaları da o nispette azalmakta ve dolayısıyla sosyal inovasyonlar, refah devletlerinin bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan birçok

Avrupa ülkesi, ortak girişimcilığe dayanan sosyal inovasyonlara destek vermektedir.

Bu değerlendirmeler göstermektedir ki kapsamlı ve uygun bir sosyal inovasyon tanımı bulmayı amaçlayan araştırmaların sonucunda tek ve geçerli bir tanım belirlenememiştir. Ancak bulunan veya yapılan bir tanımın anlamlılığının, kişinin katılmak istediği söyleme veya alana bağlı olduğu da bu vesile ile ortaya çıkmıştır. Bu aşamadan sonra aslında bütün kategorileri içine alan genel bir tanımın yapılması mümkündür. Örneğin tek bir sosyal inovasyon kavramından yola çıkmak yerine birden fazla sosyal inovasyonun olabileceğinin altını çizerek, alanları da dikkate alan geniş açılımlı bir tanım şöyle olabilir: "Sosyal inovasyonlar, değişik alanlarda ortak iyilik (kamu/toplum yararı) adına toplumsal zorlukları ve sorunları gidermek amacıyla değişik tedbir/yöntemler aracılığıyla genelde sivil girişimciler tarafından belirli bir zaman diliminde yürütülen yeni uygulamalardır."

Görüldüğü üzere sosyal inovasyonlar, alan ve bağlam itibarıyla farklı şekilde anlaşılabilen ve algılanmaktadır. Bütüncül bir bakışla sosyal inovasyonun, genel özellikleri gerek makro boyutuyla kamusal sosyal politika gerek mikro boyutuyla işletmecilik gerekse toplumsal boyutuyla sosyal değişim alanında etkili olduğu

söylenabilir. Ancak sosyal değişim, sadece toplumsal hareketlerin yani sosyal grupların girişimlerinin ortaya çıkmasıyla meydana gelmemektedir. Gerek işletmecilik, gerekse sosyal politika alanında yürütülen teknik ve sosyal içerikli inovasyonlar da zamanla sosyal değişime sebebiyet vermektedir.

Sosyal inovasyon kavramını tek bir tanım ile açıklamak halen mümkün görünmese de farklı açılımlarına rağmen yine de bazı benzerlikler ve ortak noktalar saptamak mümkündür. Bunların başında (1) Bir süreç olarak sosyal inovasyon, (2) Davranış değişimleri veya değişen pratikler olarak sosyal inovasyon ve (3) yeni organizasyon yöntemi olarak sosyal inovasyon konuları gelmektedir.

(1) Bir süreç olarak sosyal inovasyon: Sosyal inovasyonlar, bir süreç olarak anlaşılırsa, burada sorun tespiti/tanımı, çözüm arayışı/önerisi ve netice itibarıyla sosyal etkileri gibi birçok adım veya aşamanın varlığını da kabul etmek gerekmektedir. Örneğin Viyana'daki Sosyal İnovasyon Merkezi (Center for Social Innovation), bir sosyal inovasyonu 4-i süreci olarak açıklamaktadır. İngilizce kelimelerin baş harfi olan 4-i, Idea (Fikir), Intervention (Müdahale), Implementation (Uygulama) ve Impact (Etki) kavramlarının karşılığıdır.⁴ Süreç perspektifi, pazarlar, hükümetler, yasalar ve hizmetler

aracılığıyla toplumdaki sosyal yeniliklerin meşrulaştırılması ve kurumsallaştırılması sürecinin altını çizmektedir.

(2) Davranış değişimleri veya değişen pratikler olarak sosyal inovasyon: Sosyal inovasyonların davranış veya uygulamalardaki değişiklikler olarak anlaşılması isteniyorsa, bu durumda sosyal inovasyonların gerçekten sonuç olarak geniş kapsamlı değişikliklere yol açması gerekmektedir. Bu değişiklikler örneğin insan kaynakları yönetiminde (sosyal yönetim) ve değişik aktörlerin kamu yararı olan sosyal projelere katılımında görülmektedir.

(3) Organizasyon yöntemi olarak sosyal inovasyon: Sosyal inovasyonlar "bir şeyi organize etmenin yeni bir yolu" olarak anlaşılması halinde burada ağırlıklı olarak iş modellerinin yeniliğine, yeni sosyal yönetim biçimlerine, yeni işbirliği yollarına veya farklı sektörlerden insanların bir araya getirilmesine işaret edilmektedir.

Sonuç itibarıyla bir sosyal inovasyondan bahsedebilmek için onun toplumsal olarak kabul görmesi ve yaygınlaş(tırıl)mış olması gerekmektedir. Ancak bu yaygınlaş(tır)manın ne kadar kapsamlı olması gerektiği konusu, genelde farklı şekillerde tartışılmaktadır. Örneğin; yerel düzeyde yoksullukla mücadeleye yönelik etkili bir çözüm bulunmuş ve başarılı bir şe-

⁴ https://www.zsi.at/object/publication/3574/attach/Social_Innovation_4i-process.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

kilde uygulanmış ise bu çözümün mutlak olarak başka yoksul yörelere de aynı etki ile aktarılabilir olduğu anlamına gelmemektedir.

Klâsik inovasyon literatüründe teknik yenilik önemli bir unsurdur. Sosyal inovasyon alanında bu yenilik yaklaşımı o kadar önem arz etmemektedir. Bunun yerine birey veya gruplardan ziyade toplumun bütününe lehine olan "sosyal katma değer yaratma" (social value creation) yönüne ağırlık verilmektedir. Sosyal inovasyon yaklaşımı için sosyal katma değer yaratma unsuru o kadar önemli olduğuna göre burada sosyal sıfatından ne anlaşıldığı konusu da önem arz etmektedir. Sosyal inovasyon

bağlamında "sosyal" sıfatının genelde iki anlamı vardır: (1) Normatif anlamda "iyi" olarak anlaşılıp anlaşılmadığına bakılmaksızın insan ilişkilerindeki yeni etkileşimlerin oluşumu. (2) Toplumun sosyal refah düzeyinin artırılması ile birlikte genel durumunun iyileştirilmesi, hayat kalitesinin artırılması ve toplumsal huzurun sağlanması (social wellbeing). Dolayısıyla makro anlamda sosyal inovasyonlar, tamamlayıcı bir unsur olarak sivil ve kamusal sosyal politikalara genelde daha az maliyetlerle katkı sağlayan ve dolaylı da olsa refah devletlerinin finansmanı için önemli ve etkili bir araçtır.

KAYNAKÇA

Aderhold, J. (2010), "Probleme mit der Unscheinbarkeit sozialer Innovationen", in: Howaldt, J. ve Jacobsen, H. (Hrsg.): Soziale Innovation: Auf dem Weg zu einem postindustriellen Innovationsparadigma, Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 109-126.

Altunışık, R. (2017), "Bir Veri Toplama Platformu Olarak Crowdsourcing (CS): Mechanical Turk Örneği Üzerinden Bir Literatür Taraması ve Değerlendirme", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Özel Sayı, 13 (1), 975-982.

Andersen, J., Larsen, J. E, Moeller, I. H. (2009), "The exclusion and marginalisation of immigrants in the Danish welfare society: Dilemmas and challenges", in: International Journal of Sociology & Social Policy, Nr. 29 (5/6), 274-286.

Azua, M. (2010), "The social factor: Innovate, ignite, and win through mass collaboration and social networking"; Upper Saddle River, N.J: IBM Press/Pearson.

Besio, C. (2013), "Wie lässt sich Nachhaltigkeit durch Innovation managen?", in: Rückert J. J. (Hrsg): Soziale Innovation und Nachhaltigkeit: Perspektiven sozialen Wandels, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 71-86.

Bethmann, S. (2014), Stiftungen und soziale Innovationen, CEPS Working Paper Series, Band: 1, Basel: CEPS.

BMWT/BMBF (2002), Innovationspolitik: Mehr Dynamik für zukunftsfähige Arbeitsplätze, Bonn-Berlin.

Cavalli, N. (2007), "The Symbolic Dimension of Innovation Processes", in: American Behavioral Scientist, Nr. 50(7), 958-969.

Cova, B. ve Svanfeldt, C. (1993), "Societal innovations and the postmodern aestheticization of everyday life", in: International Journal of Research in Marketing, Nr. 10 (3), 297-310.

Erkaya, D. (2021), Sosyal İnovasyon İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İyi Oluş Halinin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Hacettepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

European Commission (2005), EU Research On Social Sciences And Humanities, (Social innovation, governance and community building / SINGOCOM), Final Report, HPSE-CT-2001-00070, https://cordis.europa.eu/docs/projects/files/HPSE/HPSE-CT-2001-00070/100123951-6_en.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit (2020), Soziale Inno-

vationen Und Ihr Beitrag Zum Innovationssystem: Förderansätze und Handlungsbedarf in Deutschland, <https://shop.freiheit.org/#!/Publikation/959>, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

Gerber, P. (2006), *Der lange Weg der sozialen Innovation. Stiftungen und sozialer Wandel: Unternehmensnahe Stiftungen in der Bundesrepublik als Innovationsagenturen im Feld der Bildungsund Sozialpolitik am Beispiel der Freudenberg Stiftung*, Frankfurt am Main, New York: Lang Verlag.

Gillwald, K. (2000), *Konzepte sozialer Innovation*, Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

Howaldt, J. ve Schwarz, M. (2010), *Social innovation: concepts, research fields and international trends*, 1st edition, Aachen: IMA/ZLW, <https://www.yumpu.com/en/document/read/5420652/social-innovation-concepts-research-fields-and-international-trends>, (Erişim Tarihi: 15.04.2022).

Howaldt, J., Kesselring, A., Kopp, R. ve Schwarz, M. (2014), "Social Theory", in: Howaldt, J., Butzin, A., Domanski, D. ve Kaletka, C. (2014), *Theoretical Approches to Social Innovation–A Critical Literature Review–A deliverable of the project: "Social Innovation: Driving Force of Social Change" (SIDRIVE)*, Dortmund: Sozialforschungstelle, 8–33.

Ibert, O., Christmann, G., Jessen, J. ve Walther, U-J. (2015), *Innovationen in der räumlichen Planung; Informationen zur Raumentwicklung*, Heft:171–181.

Klein, B., Menez, R., Oestreicher, E., Pfeiffer, S. ve Suphan, A. (2015), *Istzustand, Trends, Potenziale und Problemlagen einer mobilen und digitalen Arbeitswelt: Doppelgutachten zu den Branchen Automobil und IKT-Dienstleistungen im Vergleich*, Universität Hohenheim, Stuttgart.

Klein, J-L. (2009), "The Canadian Journal of Regional Science Special Issue on Territorial Development and Social Innovation", in: *Canadian Journal of Regional Science*; Nr. 32 (1), 3–12.

Kleining, G. (1991), "Sozialer Wandel", in: Roth, L. (Hrsg.): *Pädagogik: Ein Handbuch für Studium und Praxis*, München: Ehrenwirth, 194–203.

Maelicke, B. (1987), *Soziale Arbeit als soziale Innovation: Veränderungsbedarf und Innovationsstrategien*, Weinheim: Juventa-Verlag.

Martens, H. (2010), "Beteiligung als soziale Innovation", (Eds. J. Howaldt, H. Jacobsen), *Soziale Innovation: Auf dem Weg zu einem postindustriellen Innovationsparadigma*, 1st edition, Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag, 371–390.

Microsoft Azure, (t.y.), *What is Cloud Computing?*, <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-cloud-computing/>, (Erişim Tarihi:

11.04.2022).

Moulaert, F. (2010), "Social innovation and community development: Concepts, theories and challenges", (Eds. F. Moulaert, F. Martinelli, E. Swyngedouw, S. González), *Can Neighbourhoods Save the City? Community Development and Social Innovation*, London, New York: Routledge, 4-16.

Moulaert, F., Martinelli, F., Swyngedouw, E. ve González, S. (2005), "Towards alternative model(s) of local innovation", in: *Urban Studies* (Routledge), Nr. 42 (11), 1969-1990.

Ogburn, W. F. (1923), *Social Change: With Respect to Culture and Original Nature*, London: Allen & Unwin.

Phills, J. A., Deiglmeier, K. ve Miller, D. T. (2008), "Rediscovering Social Innovation", in *Stanford Social Innovation Review*, Nr. 6 (4), 34-43.

Pol, E. ve Ville, S. (2009), "Social innovation: Buzz word or enduring term?" in: *Journal of SocioEconomics*; Nr. 38 (6), 878-885.

Pot, F. (2011), "Workplace innovation for better jobs and performance", in: *International Journal of Productivity & Performance Management*, Nr. 60 (4), 404-415.

Pot, F. ve Vaas, F. (2008), "Social innovation, the new challenge for Europe", in: *International Journal of Productivity & Performance Management*, Nr. 57 (6), 468-473.

Rammert, W. (2010), "Die Innovationen der Gesellschaft", (Eds. J. Howaldt, H. Jacobsen), *Soziale Innovation: Auf dem Weg zu einem postindustriellen Innovationsparadigma*, 1st ed., Wiesbaden: Springer Fachmedien.

Reker, J., Böhm, K. (2013), *Digitalisierung im Mittelstand*. <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/Mittelstand/Digitalisierung-im-Mittelstand.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

Rüede, D., Lurtz, K. (2012), "Mapping the Various Meanings of Social Innovation: Towards a Differentiated Understanding of an Emerging Concept", *EBS Business School Research Paper, Series 12-03*, <http://www.ebs-init.de/de-forschung/downloads-transformation-in-society>, (Erişim Tarihi: 02.03.2022).

Schumpeter, J. A. (1946), *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*, Bern: A. Francke.

Seyyar, A. (2007), *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*, Sakarya: Değişim Yayınları.

Seyyar, A., Genç, Y. (2010), *Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik "Sosyal Pedagojik Çalışma" Sözlüğü)*, Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.

Shih, C. C-w. (2009), "The Facebook era: Tap online social networks

to build better products, reach more people, and sell more stuff", Upper Saddle River, N.J, London: Prentice Hall, Pearson Education.

Tatar, Ş. B. (2018), Firmaların Sosyal İnovasyon Uygulamalarına İlişkin Tüketici Tutumlarının Ölçülmesine Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wiener, A. (1984), "The Linkage Between Technological and Social Innovation and the Promotion of Social Innovation Through International Prizes", (Eds. C.G. Hedén, A. King), Social innovations for development, Oxford-New York: Pergamon Press, 93-105.

Yavuzaslan, K. (2017), "Brexit Yol Ayrımında Avrupa Birliği Sosyal Bütünleşme Çabalarına İnovatif Bir Yaklaşım: Sosyal İnovasyon", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1), 225-250.

Yıldırım, B., Tuncay, T. (2019), "Sosyal İnovasyonun ve Sosyal Girişimciliğin Sosyal Hizmet Mesleğinin Geleceğindeki Rolü", Hacettepe Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37 (1), 169-187.

Zapf, W. (1994), "Über soziale Innovationen", in: Zapf, W. (1994), Modernisierung, Wohlfahrtsentwicklung und Transformation: Soziologische Aufsätze 1987 bis 1994. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, 23-40.

Zentrum für Soziale Innovation GmbH (t.y.), Social Innovation: From Idea to Impact – the '4-i-Process, https://www.zsi.at/object/publication/3574/attach/Social_Innovation_4i-process.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).